

Г.П. Пасемко, д-р держ. упр., доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ПРОБЛЕМА РОЗПОДІЛУ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕНТИ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Постановка проблеми. Земельна рента являється складною соціально-економічною категорією, яку не можливо розглядати у відриві від виробничих відносин суспільства. У зв'язку з цим її аналіз повинен здійснюватися в тісному і нерозривному зв'язку з суспільно-виробничими відносинами, що склалися історично, результатом яких вона є і при яких здійснюється її використання.

Рента (від латинського *redita* – «отданная») являє собою специфічний вид відносно стійкого доходу. Його утворення і отримання безпосередньо не пов'язане з підприємницькою діяльністю, хоча за своєю природою виражають особливий вид відносин власності на землю, що пов'язані з її використанням. Утворення, розподіл та використання ренти органічно пов'язані з аграрними, земельними відносинами. Земля відіграє вирішальну роль в сільськогосподарському виробництві. Її привласнення та господарське використання складає сутність, стержень земельних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Європейська наукова традиція виходить з того, що земельна рента розглядається як економічне явище, яке нерозривно пов'язане з типом аграрних відносин [15, с.65-78]. Починаючи з другої половини ХХ ст. виникають два концептуальних положення, які дещо викривляють сутність земельної ренти або негативно впливають на практичне визначення порядку її розподілу. Перше з них не вбачає різниці між земельною рентою і рентою взагалі, унаслідок чого заперечується специфіка земельної ренти і вона розглядається лише як прибуток від природно обмеженого блага [9, с.657-661]. Друге, по суті, є догматизацією деяких положень класичної економічної теорії стосовно земельної ренти. Це стосується, наприклад, абсолютизації положення про те, що ринкова вартість землеробського продукту визначається витратами на гірших ділянках землі [4, с.156].

Сучасна економічна думка враховує обидва ці підходи. В роботах частини науковців помітним є прагнення сформулювати сутність земельної ренти в загальному її розумінні, але при цьому поза увагою залишається

специфіка земельної ренти і глибинні причини її виникнення (Р. Барр [2, с.61-63], П. Самуельсон [17]). Другий напрямок наукових досліджень, який притаманний і більшості вітчизняних науковців, ґрунтується на класичній теорії ренти, на взаємозв'язку її виникнення з обмеженістю землі, монополією власності на землю, а також з особливостями ціноутворення на продукцію землеробства (А. Пезенті [14], Б. Пасхавер [13], І. Буздалов [3], А. Ніконов [11]). Та все ж переважаючою є думка, що земельна рента є надлишком над справедливим (середнім) прибутком, виникнення якого обумовлено особливостями землі як засобу праці і монополією приватної власності або володіння землею. До цих причин варто додати характер праці, яка прикладається до землі – більш напружена праця також може бути джерелом виникнення надлишкового прибутку. На підставі різних джерел формування земельної ренти виокремлено різні її форми, які досить ґрунтовно описані в роботах багатьох учених [3; 10; 12; 13; 15; 19; 20].

Формування цілей статті. Метою статті є виявлення причин і умов формування різних форм земельної ренти та можливостей врахування їх в державній регуляторній політиці в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу досліджень. Найбільші дискусії серед науковців точаться навколо проблеми існування абсолютної земельної ренти, поняття якої у науковий обіг увів К. Маркс, пов'язуючи її виникнення із більш низькою технічною й органічною будовою капіталу в сільському господарстві порівняно з іншими галузями виробництва [10, с. 769-778]. Марксове уявлення було предметом критики з боку багатьох учених-економістів, зокрема М.І. Туган-Барановського [20]. Але в процесі цієї полеміки її учасники не торкалися того факту, що фундаментальною причиною виникнення абсолютної ренти є існування приватної власності на землю: там, де існує приватна власність на землю сільськогосподарського призначення, яка за самою своєю природою є кількісно обмеженою, виникає підстава для впливу цієї власності на процес рентоутворення.

Абсолютна земельна рента, за визначенням як прибічників існування такої її форми, так і критиків, – це рента, яка своїм джерелом має не особливі умови конкретних господарств, а специфіку функціонування землеробського капіталу, пов'язаного з використанням землі з усіма її економічними і виробничими особливостями. Наявність цієї специфіки була предметом дослідження О. Скворцова [18]. В сучасній Україні також існують рентні платежі за землю, не пов'язані з її якістю, тим самим визнається, що існує надлишок над середнім прибутком, який залежить не

від якості землі, а від того, що виробничі витрати (капітал) існують у вигляді вкладень у землю, яка, перебуваючи у приватній власності, здатна принести специфічний надлишок над справедливим (середнім) прибутком.

Та все ж найбільш поширеним випадком виникнення надлишку прибутку над деяким його середнім рівнем є монополія на землю як на об'єкт господарювання. Утворену у цьому випадку ренту, обумовлену більш високим рівнем продуктивності праці на конкретному підприємстві у порівнянні із середньогалузевим [12; 19], називають диференціальною. Але є принципова різниця між рентою, яка виникає на цій основі в промисловості, і земельною рентою, поява якої обумовлена тією ж причиною: у промисловості вона має *тимчасовий* характер, у сільському господарстві – *постійний*. Справа в тому, що в промисловості зростання продуктивності праці на основі зміни технічної будови капіталу не пов'язане з монополією окремих підприємств на володіння технологіями, технічними засобами, управлінськими інноваціями – рано чи пізно вони знайдуть своє застосування у конкурентів, що приведе до вирівнювання прибутковості окремих підприємств і наблизить розмір їх прибутку до середньогалузевого значення.

Внутрішньогалузева конкуренція в сільському господарстві також спонукає землевласників і землекористувачів вдаватися до техніко-технологічних інновацій, але за *однакової якості* технічного капіталу і робочої сили, різна якість земельних ділянок не дасть їм змоги мати однаковий прибуток. «Земля з урахуванням її родючості, місцезнаходження, наявності корисних копалин, лісових і гідроресурсів не є вільно відтворювальним фактором виробництва. Наявність капіталу не в змозі перетворити суглинок у чорнозем...» [6, с. 329].

Умовою виникнення абсолютної ренти є ситуація, за якої конкуренція в землеробстві нашоухується на монополію права власності на землю, яка змушує кожного, хто хоче отримати приватну земельну ділянку у господарське використання, сплачувати її власнику ренти – своєрідне «мити» за право прикладання капіталу до землі. Нижча, ніж у промисловості, органічна будова капіталу в сільському господарстві обумовлює необхідність залучення для ведення господарської діяльності у цій галузі значної кількості землекористувачів, які всі будуть сплачувати землевласникові ренти, незалежно від якості та місця розташування ділянки. Певною мірою це є однією із об'єктивних причин (поряд із природно-біологічними та деякими іншими) повільніших темпів індустріалізації сільського господарства, оскільки земельна власність, паразитуючи на технічній відсталості галузі, зацікавлена в пролонгації такого становища [там

само]. Тому порівняно нижча органічна будова капіталу в сільському господарстві є не *причиною*, а *умовою* виникнення абсолютної ренти (табл.). Хоча в сучасних умовах поступово зникає різниця між органічною будовою капіталу в сільському господарстві і промисловості, це зовсім не означає, що зникають абсолютно всі передумови виникнення у землевласників надлишку над середнім прибутком в землеробстві, пов'язаного з особливостями функціонування аграрного капіталу.

Умовою отримання додаткового прибутку в сільському господарстві може бути не тільки органічна будова капіталу, яка обумовлюється технічним прогресом, але й структура його вартості, яка залежить від соціальних, управлінських і організаційних рішень щодо використання капіталу в землеробстві. Зокрема, оплата одиниці робочої сили в сільському господарстві традиційно є нижчою, ніж у промисловості при такій же її вартості, що тривалий час не бралось до уваги економістами, за деяким винятком [7].

Порівняльна характеристика диференціальної та абсолютної земельної ренти

Причина виникнення	Умова виникнення	Джерело надлишкового прибутку	Форми земельної ренти	Кількісний вираз земельної ренти
Монополія на землю як на об'єкт господарювання	Краща якість земельної ділянки	Вищий за середньо-галузевий рівень продуктивності праці	Диференційна	Суспільна ціна виробництва мінус індивідуальна ціна виробництва
Монополія приватної власності на землю	Порівняно нижча органічна будова капіталу	Галузева продуктивність праці нижче середньосупільного рівня	Абсолютна	Суспільна вартість мінус суспільна ціна виробництва

Джерело: складено автором на підставі: [6; 10; 15; 20].

Зазвичай абсолютна рента у вигляді орендної плати повністю залишається в руках землевласника. Еволюція відносин власності на землю не змінила цієї обставини, але змінилося саме право власності – воно стало обмеженим, через що власник має низку застережень встановлених державою щодо визначення розміру орендної плати, а в окремих випадках держава перебирає на себе функцію встановлення плати за користування земельною ділянкою. Та все ж, незважаючи на обмеження, накладені державою відносно визначення абсолютної ренти, головним суб'єктом формування її розміру є землевласник. Обмеження орендної плати з боку держави, чи зменшення її будь-яким іншим способом сприймається суспільством позитивно через те, що це може привести до зменшення сільськогосподарських цін, або, принаймні, до їх стабілізації, а також сприяє більш рівномірному розподілу доходів у суспільстві.

Для України характерною є інша ситуація. У нашій країні землевласниками стали мільйони селян, економічна свобода яких обмежується розміром земельного паю, тобто вона мізерна. За статистичними даними, в Україні при проведенні земельної реформи у приватну власність було передано 27,5 млн га землі, при цьому в середньому по країні розмір земельної частки (паю) становить 4,0 га і коливається в межах від 1,1 га в Івано-Франківській області до 8,9 га у Луганській області [1, с. 82]. Якщо до цього ще додати відсутність у нових власників матеріально-технічної бази для ведення виробництва, коштів, сучасних знань і стрімке поширення безробіття, то стає зрозуміло, що сучасні українські «земельні капіталісти» стали заручниками своєї власності і, внаслідок цього, здаючи в оренду земельну ділянку, не вони встановлюють розмір орендної плати, а орендарі.

Промисловий капітал орендарів значно перевищує земельний капітал землевласників, відповідно між ними виникає нееквівалентність економічних відносин, яка дозволяє орендарям встановлювати гранично низький розмір орендної плати. Тому в українському суспільстві, всупереч економічній логіці, позитивно сприймається підвищення орендної плати, а отже, і абсолютної ренти, а не її зниження. Цей феноменальний наслідок української реформи відносин власності на землю дозволяє зробити висновок, що сутність і значення абсолютної земельної ренти може змінюватися в різних економічних умовах. Якщо для крупного землевласника абсолютна рента є, по суті, спекулятивним капіталом, то для малоземельного – це часткова компенсація втрати прибутку, що викликана неможливістю запуснути землю в господарський оборот.

Очевидно, що удосконалення практики регулювання орендних відносин в Україні, внаслідок цього, не може повною мірою опиратися на зарубіжний досвід.

Більш глибокий аналіз основних форм земельної ренти свідчить, що вищий за середньогалузевий рівень продуктивності праці в окремих сільськогосподарських підприємствах, що служить джерелом виникнення диференційної ренти, може бути обумовлений як різницею в родючості земель, так і додатковими вкладеннями капіталу на одиницю земельної площі. На підставі цього, розрізняють диференційну ренту I і диференційну ренту II.

Диференційна рента I виникає внаслідок різниці параметрів земельних ділянок, яка існує поза трудовою діяльністю людини. Ця різниця вимірюється двома показниками: родючістю земельної ділянки і її місцем розташування стосовно ринків збуту. Природна родючість ґрунту без втручання людини змінюється незначно протягом тривалого періоду, але весь цей час залишається основоположним чинником формування диференційної ренти I. Що стосується місця розташування земельних ділянок, то з розвитком шляхів сполучення, загальної і виробничої аграрної інфраструктури його вплив на формування ренти значною мірою втрачає своє значення. У зв'язку з цією обставиною державна політика щодо розвитку аграрних відносин має сприяти створенню таких інфраструктурних умов, за яких зменшення впливу розташування земельних ділянок відбувається синхронно стосовно усіх ділянок землі в усіх регіонах. Тому розвиток шляхів сполучення і транспортних засобів слід розглядати не тільки як соціально-культурний феномен, а і як фактор впливу на формування диференційної ренти I, яка у свою чергу є основою створення диференційної ренти II.

Якщо виходити з виробничих основ рентостворюючого процесу, то основу комбінування умов, що впливають на диференційну ренту II, в різних економічних ситуаціях складають дві ознаки. По-перше, це вплив на ціну виробництва додаткових вкладень капіталу і, по-друге, вплив продуктивності праці при повторних додаткових вкладеннях, яка може залишатися стабільною, збільшуватися або зменшуватися. Урахування подібного впливу в процесі державного регулювання аграрних відносин необхідне для розроблення більш адекватних заходів аграрної політики, які б сприяли підвищенню внутрішньогалузевої продуктивності праці і зменшенню ціни виробництва одиниці продукції. Економічні основи такого регулювання розроблялися багатьма авторами, але найбільш відомими роботами з цих питань є роботи Д. Рікардо [16, с.146-164] і К.

Маркса [10, с.693-744]. Значну увагу рентному чиннику державного регулювання приділяли вітчизняні економісти – І.І. Лукінов [8] і Б. Пасхавер [13]. Вчені застерігають, що механізми впливу держави на формування диференційної ренти II, а особливо на її розподіл, суттєво змінюють економічні відносини між власниками землі, її фактичними володарями і суспільством в цілому, економічним уособленням якого виступає ринок землеробських продуктів.

При незмінній ціні виробництва та незмінній продуктивності вкладень капіталу родючість ґрунтів не змінюється і розміри диференційної ренти II будуть пропорційні розмірам вкладених коштів. З інноваційної точки зору, це екстенсивний шлях, можливості якого вкрай обмежені, оскільки вони спираються на природну родючість ґрунту як свою основу. У випадку, коли при додатковому залученні капіталу продуктивність праці знижується, а ціна виробництва залишається незмінною, падає технологічний рівень виробництва. Економічним наслідком такої ситуації буде неотримання середнього прибутку на капітал, що в умовах підприємницької діяльності є неприпустимим. Головним завданням держави у цьому зв'язку є підвищення продуктивності засобів виробництва, які використовуються в сільському господарстві, і піклування про здійснення додаткових інноваційних витрат на відносно гірших ділянках землі.

При зростаючій продуктивності одиниці додаткових витрат капіталу і при незмінній ціні виробництва земельна рента збільшується відносно швидшими темпами на землях, які є кращими, порівняно з тими, що визначають ціну виробництва. Це може призвести до відтоку капіталу не лише додаткового, а й попередньо вкладеного з відносно гірших земель, що, у свою чергу, загрожує скороченню загального рівня виробництва. Така ситуація може бути виправлена лише за умови, коли абсолютні розміри ренти на кращих земельних ділянках збільшуються швидшими темпами, ніж падає виробництво на відносно гірших ділянках.

Особливої уваги заслуговує ситуація, коли відбувається зниження ціни виробництва при незмінній продуктивності додаткових вкладень капіталу. Ціна виробництва в такому випадку знижується за рахунок того, що продукту, створюваного на відповідно кращих землях вистачає для задоволення суспільних потреб, і, відповідно, відносно гірша в минулому земля вибуває з конкуренції, а регулівною ціною стає ціна виробництва продукту, отриманого на тих землях, що раніше вважалися середніми або близькими до них. При падінні ціни виробництва можлива навіть ситуація, за якої регулівною ціною виробництва можуть стати витрати, які

здійснюються на кращих землях. Така ситуація, з економічної точки зору, має далекосяжні наслідки.

По-перше, падіння ціни виробництва, яка визначається витратами на відносно кращих землях, знищує ренту стосовно гіршої і навіть середньої за якістю землі. Це позитивно впливає на залучення до виробництва і ефективне використання всього масиву придатних для задоволення потреб суспільства земель.

По-друге, в умовах незмінної продуктивності додаткових вкладень, різниця між землями, які визначають ціну виробництва, і землями інших класів не змінюється, а частка продукту, що перетворюється у ренту, зменшується, що веде, з одного боку, до зменшення доходів власників землі, а з другого – до скорочення можливостей інноваційних вкладень в землю за рахунок ренти. З точки зору аграрних відносин при такій ситуації загострюються відносини між її власником і орендарем, оскільки перший із них вважає, що рента на одиницю площі зростає, а другий знає, що це зростання пов'язане з додатковими витратами його власного капіталу, а тому він не повинен нікому нічого платити.

По-третє, при достатній кількості кращої землі і падінні ціни виробництва дедалі більше коштів, як уже зазначалося, вкладається в кращі землі, а рента, хоча і зменшується з розрахунку на одиницю продукту, в той же час збільшується з розрахунку на одиницю площі землі.

Таким чином, підвищення прибутковості земельної ділянки завжди викликає бажання вилучити частину прибутку у землевласника (якщо він сам обробляє ділянку) через податок або в орендаря шляхом підвищення орендної плати, тобто здійснити більш рівномірний розподіл її у суспільстві. Це не викликає заперечень з точки зору дотримання соціальної справедливості, але разом із цим таке вилучення суттєво знижує підприємницький ентузіазм і не сприяє залученню інновацій у галузь.

Виникає і ще декілька загроз, пов'язаних із зменшенням диференційної ренти II, які мають бути враховані в процесі державного регулювання аграрних відносин. Перш за все, йдеться про нехтування гіршими землями і втрату до них інтересу з боку орендарів. А оскільки не існує жодної ділянки з абсолютно однаковими властивостями, серед ділянок, що залишаються в обробітку, обов'язково є ділянки порівняно гіршої якості та місця розташування. До того ж, неврегульовані відносини оренди можуть сприяти деградації ґрунтів на ділянках, що знаходяться у використанні, тому у практичному плані зниження ціни виробництва обумовлює виведення таких земель із обробітку.

В Україні, наприклад, непоодинокими є випадки використання короткострокової оренди земель під виробництво найбільш рентабельних культур (соняшнику, ріпаку, кукурудзи), договори якої не вміщують застережень щодо переліку культур наступної оренди. Але наступний орендар, керуючись економічною вигодою, також буде вирощувати саме ці високорентабельні культури, що прискорює виснаження землі. Як зазначає О. Марченко, дворічна оренда землі без належного застосування мінеральних і органічних добрив спричиняє пониження бонітету ґрунту за цей період фактично на один бал [21].

При такому хижацькому використанні земельна ділянка може втратити свої властивості на певний період або назавжди. Останній варіант передбачає, що будь-які додаткові вкладення у відновлення якісних характеристик землі будуть неефективними, такі ділянки втрачають значення сільськогосподарських земель. Така особливість природоохоронних проблем отримала в літературі назву *неопуклості* [5, с. 839]. Тому державна регулятивна політика щодо аграрних відносин має враховувати проблеми формування та розподілу диференційної ренти II і включати певні заходи.

1. *Встановлення правил оренди землі і нормативне визначення обов'язковості їх конкретизації для кожної земельної ділянки.* Принаймні, йдеться про розроблення стандартів, які б приписували прийнятну поведінку землекористувачів [5].

2. *Визначення способів виведення деградованих земель із обробітку і подальшого їх використання.*

Друга група заходів є важливою з точки зору можливості виникнення загрози порушення ресурсно-демографічного балансу у зв'язку із зростанням чисельності населення, що зумовлює нестачу продуктів з кращих земель або суттєве погіршення їхньої якості під впливом інтенсифікації виробництва. Отже, виникає необхідність залучати до обробітку законсервовані землі. Тому регулятивний вплив держави на рух ренти і зміни умов її виникнення вирішує не лише економічні питання, а й сприяє розв'язанню проблем суспільної злагоди.

Висновки. 1. Стосовно диференційної та абсолютної ренти причиною утворення є монопольне становище суб'єкта господарювання щодо земельної ділянки (монополія на землю як об'єкт господарювання) або землевласника (монополія приватної власності на землю). Умовою виникнення диференційної ренти є краща якість земельної ділянки, абсолютної порівняно нижча органічна будова сільськогосподарського капіталу, причому на відміну від промисловості, ці детермінанти мають

постійний характер, що обумовлює потребу в обмеженні права власності на землю.

2. Основу комбінування умов створення диференційної ренти II складають дві ознаки: вплив на ціну виробництва додаткових вкладень капіталу та вплив продуктивності праці, що змінюється під дією повторних вкладень капіталу. Врахування подібного впливу в процесі державного регулювання аграрних відносин необхідно для розроблення більш адекватних заходів аграрної політики, які б сприяли підвищенню внутрішньогалузевої продуктивності праці і зменшенню ціни виробництва одиниці продукції.

3. Господарська діяльність землекористувачів, вмотивована лише прагненням до вилучення диференційної ренти II вимагає включення до державної регулятивної політики заходів, які стосуються: а) встановлення правил оренди землі і нормативне визначення обов'язковості їх конкретизації для кожної земельної ділянки; б) визначення способів виведення деградованих земель із обробітку і подальшого їх використання.

Бібліографічний список: 1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [М.В. Присяжнюк., М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука та ін. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с. 2. Барр Р. Политическая экономия: в 2-х т. / Р. Барр. – М.: Междунар. отн., 1995. – Т. 1 [пер. с фр.]. – 608 с. 3. Буздалов И.Н. Аграрная теория: концептуальные основы, исторические тенденции, современные представления / И.Н. Буздалов. – М.: Akademia, 2005. – 344 с. 4. Булатов А.Е. Аграрные отношения социализма / А.Е. Булатов. – М.: Мысль, 1987. – 256 с. 5. Віскузі В.К. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика: [пер. з англ.] / В.К. Віскузі, Д.М. Вернон, Д.Е. Тарингтон; наук. ред. пер. та авт. передм. О. Колієвич. – К.: Вид-во Р. Соломії, С. Павличко «Основи», 2004. – 1047 с. 6. Історія економіки та економічної думки: [навч. посібник] / О.Ю. Амосов, В.В. Калюжний, В.Л. Миненко та ін. / за заг. ред. д-р екон. наук проф. О.Ю. Амосова. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2009. – 408 с. 7. Кондратьев Н.Д. К вопросу об особенностях условий развития сельского хозяйства СССР и их значении. 8 октября 1927 г. / Н.Д. Кондратьев // Известия ЦК КПСС, 1989. – С. 187 – 210. 8. Лукинов И.И. Воспроизводство и цены / И.И. Лукинов. – М.: Экономика, 1977. – 431 с. 9. Макконел К.Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политикам / К.Р. Макконел, С.Л. Брю. – [в 2-х т.: пер. с англ. 11-е изд.]. – Т. 2. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 972 с. 10. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії / К. Маркс. – К.: Держполітвидав., 1952. – Т.

Ш. – 926 с. 11. Никонов А.А. Спираль многовековой драмы: аграрная наука и политика России (XVIII-XX вв.) / А.А. Никонов – М.: Энциклопедия рос. деревни, 1995. – 523 с. 12. Пасемко Г.П. Аграрні відносини і утворення земельної ренти / Г.П. Пасемко // Вісник ХНАУ. – 2006. – №1 – С. 266 – 272. – Сер. «Економіка АПК і природокористування». 13. Пасхавер Б. Рентний чинник розвитку аграрного ринку / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 72 – 80. 14. Пезенти А. Очерки политической экономии капитализма: [в 2 т.] / А. Пезенти. – М.: Прогресс, 1976. – Т. 1. – 839 с. 15. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо. Сочинения: в 4-х т.; [пер. с англ.]. – М.: Госполитиздат, 1955. –Т. 1. – 358 с. 16. Рикардо Д. Примечания к книге г-на Мальтуса «Начала политической экономии», рассмотренные с точки зрения их практического приложения. О земельной ренте / Д. Рикардо. Сочинения: в 4-х т.; [пер. с англ.]. – М.: Госполитиздат, 1955. – Т. 3. – Примечания к гл. 3. О земельной ренте. – С. 134 – 206. 17. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон: [пер. с англ.]. – М.: НПО «Алгон», 1992. – Т. 1. – 416 с. 18. Скворцов А.И. Основания политической экономии / А.И. Скворцов. – С. Пб: типогр. И. Гольдберга, 1898. – 432 с. 19. Туган-Барановский М.И. Основы политической экономии / М.И. Туган-Барановский. – С. Пб, 1911. – 511 с. 20. Туган-Барановський М.І. Політична економія / М.І. Туган-Барановський. – К.: Наук. думка: ІЕ АНУ, 1994. – 264 с. 21. Харченко О. Агроекологічні умови оренди земель сільгосппризначення потребують уточнень / О. Харченко, Н. Кузін, В. Прасол, С. Дедерко // Землевпорядний вісник. – № 4. – С. 31–33.

Пасемко Г.П. Проблема распределения земельной ренты в современной экономической теории. Рассматриваются причины и условия формирования различных форм земельной ренты и возможности учета их в государственной регуляторной политике в аграрной сфере.

Pasemko G. The problem of the distribution of land rents in modern economic theory. The causes and conditions of the various forms of rent and the possibility of their incorporation in state regulatory policy in agriculture.